

Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

'Oku Fakaofu e Hou'eiki Fafine 'o e Siasí!

'Oku tupu e kongā lahi 'o 'etau ngaahi lavame'a 'i he Siasí mei he ngāue ta'esiokita 'a e hou'eiki fafiné.

Na'e tohi 'e he tangata fa'u tohi mo faihisitōlia ko Uālesi Sitekinaá 'o kau ki he hiki mo e tñaki fakataha 'o e kau Māmongá ki he Tele'a Sōlekí. Na'e 'ikai ke ne tali 'etau tui fakalotú, peá ne fakaanga 'i e ngaahi me'a lahi; ka na'e ongo kiate ia 'a e mateaki mo e loto to'a e fuofua kāingalotu hotau Siasí, tautefito ki he hou'eiki fafiné. Na'á ne pehē, "Na'e fakaofu honau hou'eiki fafiné."¹ 'Oku ou toe fakaongo atu 'a e fakakaukau ko iá he 'ahó ni. 'Oku fakaofu hotau hou'eiki fafine 'i he Siasí!

Na'e tuku 'e he 'Otuá 'i he loto 'o e kakai fefiné ha ngaahi 'ulungāanga faka-'Otuá 'o e mālohí, angama'á, 'ofá, mo e loto fie feilaulau ke 'ohake 'a e ngaahi to'u tangata 'o 'Ene fānau fakalaumālie 'i he kaha'ú.

'Oku fakamahino 'i 'e ha fakatotolu 'a e 'Iunaiteti Siteití kimuí ni mai " 'oku tui lahi ['a e kakai fefine 'o e ngaahi tui fakalotu kotoa pē] ki he 'Otuá " 'o kau atu ki he ngaahi fakataha'anga fakalotú 'o laka ange ia 'i he hou'eiki tangatá. " 'Oku nau anga

fakalotu ange kinautolu 'i he meimei tafa'aki kotoa pē."²

Ne 'ikai ke u ofo au he ola ko 'ení, tautautefito ki he'eku fakakaukau atu ki he fatongia ta'emafakatataua 'o e ngaahi fāmilí mo e hou'eiki fafine 'i he'etau tui fakalotú. 'Oku mahino 'etau tokāteliné: Ko e hou'eiki fafiné ko e ngaahi 'ofefine 'o 'etau Tamai Hēvaní, pea 'okú Ne 'ofa 'iate kinautolu. 'Oku tu'unga tataua 'a e uaiifí mo e husepānití. 'Oku fie ma'u ki he nofo malí ha hoa ngāue kakato 'oku ngāue fakataha ai 'a e uaiifí mo e husepānití ke feau e ngaahi fie ma'u 'a e fāmilí.³

'Oku tau 'ilo 'i hono lahi 'o e ngaahi tukupā ma'á e hou'eiki fafiné, tautautefito kiate kinautolu 'oku feinga ke mo'ui 'aki e ongoongolelei.

Tukufakaholo 'o e Kau Fafine Paionia

Ko ha 'ulungāanga ma'ongo'onga ia 'i he mo'ui 'a 'etau ngaahi kui paionia ko e tui 'a e hou'eiki fafiné. Ko e natula faka-'Otuá ia 'o e hou'eiki fafiné 'a 'enau ma'u 'a e me'afuaki mo e fatongia lahi ange ki 'api mo e fānau

mo hono tokanga 'i kinautolu ai pea 'i he ngaahi 'ātakai kehé. Na'e ongo ki he lotó 'a e fakakaukau atu ki he tui ko 'eni 'a e kau fafiné 'o nau loto fiemālie ke tuku honau 'apí ka nau kolosi he ngaahi potu tokalelei ki ha feitu'u ta'e'iloa. Kapau te tau tuhu 'i atu honau 'ulungāanga mahu'inga tahá, ko 'enau tui ta'eveiveiua ko ia ki he ongoongolelei kuo toe fakafoki mai 'o e 'Eiki ko Sisū Kalaisí.

Ko ha tukufakaholo mahu'inga lahi ki he Siasí 'a e ngaahi fakamatala ki he loto to'a 'a e kau fafine paionia ko 'ení 'i he me'a ne nau feilaulau 'i mo lava'í. 'Oku ongo kiate au 'a e fakamatala 'a 'Ilisapesi Siakisoni 'a ia ne mālōlō hono husepāniti ko 'Ēloné hili e kolosi fakamuimuitaha 'a e Kau Fononga Sāliote Tohotangata 'a Mātiní 'i he Vaitafe Palaté. Na'á ne tohi 'o pehē:

"He 'ikai ke u feinga ke fakamatala e ngaahi ongo na'á ku ma'u 'i he'eku hoko ko ha uitou ne 'i ai ha'ane fānau 'e toko tolu, 'i he ngaahi tūkunga fakamamahi ko 'ení. . . . 'Oku ou tui . . . 'e lau 'oku fakamā'oni'oni' i au 'e he'eku faingata'a'ia koe'uhí ko e Ongoongolelei ke u lelei ai. . . .

"Na'á ku [tangi] ki he 'Eiki, . . . 'a Ia kuó Ne talá'ofa te Ne hoko ko ha husepāniti ki he uitou, mo e tamai ki he tamai maté. Ne u tangi kitae Ia pea na'á Ne tokoni 'i au."⁴

Na'e pehē 'e 'Ilisapesi na'á ne hiki e hisitōliá ma'anautolu ne nau foua e ngaahi tūkunga tataú, mo e 'amanaki 'e loto fiemālie 'a e ngaahi to'u tangata 'o e kaha'ú ke nau faingata'a'ia mo feilaulau 'i 'a e me'a kotoa ma'á e pule'anga 'o e 'Otuá.⁵

'Oku Mālohi mo Loto To'a e Hou'eiki Fafine 'i he Siasí he 'Aho ní

'Oku ou tui 'oku fehangahangai e hou'eiki fafine 'o e Siasí he 'ahó ni mo e faingata'a ko iá pea 'oku nau mālohi mo faivelenga tataua pē. 'Oku fakahā 'e he kau taki lakanga fakataula'eiki 'o e Siasí ni 'i he tu'unga kotoa pē 'a 'enau hounga'ia 'i he ngāue tokoni, feilaulau, tukupā, mo e ngaahi tokoni 'a e hou'eiki fafiné.

'Oku tupu e kongā lahi 'o 'etau ngaahi lavame'a 'i he Siasí mei he ngāue ta'esiokita 'a e hou'eiki fafiné.

Ko e me'a faka'ofa'ofa ke vakai atu ki he ngāue uouangataha 'a e lakanga fakataula'eikí mo e Fine'ofá 'i he Siasí pe 'i he 'apí. 'Oku tatau e vā fengāue-'aki ko iá mo ha kau tāme'alea ongo mālie pea toki hanga 'e he'enau fasí 'o ue'i fakalaumālie kotoa kitautolu.

'I hano vahe au ki ha konifelenisi 'i he Siteiki Misiona Vieo Kalefōniá kimuí ni mai, ne ongo ki hoku lotó ha fakamatala kau ki ha hulohula faka-siteiki 'a e to'u tupú 'i he Pō Faka'osi Ta'ú. Hili e hulohulá na'e ma'u hake ha peesi na'e 'ikai tu'u ai ha hingoa. 'Oku ou vahevahe ha kongā ne hiki 'e Sisitā Mōnika Setiuiiki, ko e palesiteni 'o e Kau Finemui he Siteiki Lakuna Naisoló: "Ne 'ikai ke mau fie 'ilo; ko e me'a fakafo'ituitui 'eni ia 'a ha taha! Ko ia ne mau ki'i fakaava si'i pē 'o to'o hake e me'a taupotu taha ki 'olungá—mo e faka'amu 'e 'ilo'i ai e ta'ahine na'e 'a'aná. Ne 'ilo'i . . . ka 'i ha founga kehe—ko ha tohitufa *Ki Hono Faka-*

mālohia 'o e To'u Tupú . . . Masi'i! Na'á ne fakahā mai ha me'a fekau'aki mo ia. Ne mau ala hifo ki he me'a hono hokó, ko ha ki'i pepa. Pau pē te mau 'ilo'i heni, ka na'e 'ikai ko e me'a ia ne mau 'amanaki ki ai. Na'e 'i he peesi 'uluakí ha lisi 'o e ngaahi potufofolo ne manako ai. Ne toe 'i ai ha peesi kehe 'e nima ne hiki fakalelei ai ha ngaahi potufofolo mo ha ngaahi fakamatala fakatāutaha."

Na'e fie ma'u leva 'e he kau fafiné ke nau fe'iloaki mo e finemui mo'ui faivelengá ni. Ne nau foki ki he pēsí ke 'ilo'i pe ko hai na'e 'a'aná. Ne nau to'o hake ha lole, koa, me'a milimili mo ha polosi. Ne u sai'ia 'i he ngaahi lea na'a nau fa'i: "Oku ha'u e me'a lelei mei hono ngutú; 'oku ma'a mo molū hono ongo nimá; pea 'okú ne tokanga 'i lelei hono sinó."

Ne nau tatali ki he me'a hono hokó. Ne to'o hake ha ki'i peesi pa'anga na'e ngaohi 'aki ha nge'esi puha inu, pea na'e 'i ai ha pa'anga 'i hano ki'i kongā na'e sipa'i. Na'a nau kaila, "Ko ha ta'ahine mohu fakakaukau 'eni mo mateuteu!" Na'a nau ma'u e ongo tatau mo ha fānau iiki 'i he pongipongi Kilisimasí. Ne 'ange'ange 'enau 'ohovalé he me'a na'a nau to'o hake hono hokó: ko e founga ta'o 'o

ha keke sokoleti, mo ha ki'i faka-manatu ke ne ta'o ha fo'i keke ki he 'aho 'o hano kaungāme'a. Na'a nau meimei kaila, "Ko e ta'ahine TAUHI 'API IA! Fa'a faka'atu'i mo 'atamai fie tokoni." 'Io, na'e faifai pea nau 'ilo'i ia. Na'e pehē 'e he kau taki 'o e to'u tupú na'a nau ongo'i monū'ia lahi "ke vakai ki ha fa'ifa'itaki'anga 'oku fakahoko fakalongolongo 'e ha finemui 'okú ne mo'ui 'aki e ongoongolelei."⁶

'Oku fakahaa'i mai 'e he talanoá ni 'a hono tauhi 'e hotau Kau Finemui e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí.⁷ Ko ha sīpinga foki ia 'o e loto tokanga mo e mo'ui mateaki 'a e kau taki 'o e Kau Finemui 'i he funga māmaní. 'Oku ta'e 'i ai hanau tatau!

'Oku 'i ai ha ngaahi fatongia mahu-'inga 'o e hou'eiki fafiné 'i he Siasí, mo'ui fakafāmilí, mo e fakafo'ituitui foki, 'a ia 'oku mahu'inga 'i he palani 'a e Tamai Hēvaní. 'Oku 'ikai totongi pa'anga ha ngaahi fatongia lahi heni, ka ko e totongi 'o 'enau ngāué ko e ongo'i fiamālie mo ta'engata honau mahu'ingá. Na'e toki kolé ni ha fefine lelei mo lavame'a 'i he poate 'o e kau 'ētita 'a ha nusipepa 'e taha ke fakamatala'i ange 'a e fatongia 'o e hou'eiki fafiné 'i he Siasí. Na'e fakamatala'i ange na'e *ta'etotongi* e kau

taki kotoa 'i he'emau ha'ofanga lotú. Na'á ne tu'usi mai 'o pehē kuo 'osi 'ene fie 'ilo 'a'ana ki ai. Na'á ne pehē, "Oku 'ikai ke u tui 'oku kei fie ma'u 'e he kakai fefiné ha ngaahi ngāue 'oku *ta'etotongi*."

Na'a mau fakamahino'i ange ko e fokotu'utu'u mahu'inga taha he māmaní ko e fāmilí, 'a ia 'oku hoko ai 'a e "ngaahi tamaí mo e ngaahi fa'eé ko ha . . . kaungā ngāue tu'unga tatau."⁸ 'Oku 'ikai totongi pa'anga ha taha 'iate kinaua, ka 'oku 'ikai mafakamatala'i hono ngaahi tāpuakí. Na'a mau fakamatala'i ange ki ai 'a e Fine'ofá, Kau Finemui, mo e Palaimelí pea 'oku tataki kinautolu 'e he kau palesiteni ko e kakai fefine. Na'a mau talaange na'e fai 'a e lotú, hivá, ngaahi malangá, mo e hiva 'i he kuaeá 'e he kakai tangata mo fefine talu pē mei he kamata'anga hotau hisitōliá, 'o a'u ki he'etau fakataha'anga toputapu tahá, 'a e houalotu sākalamēnití.

'Oku fakamatala 'a e tohi 'oku manakoa lahi he 'ahó ni, 'a e *American Grace*, ki ha hou'eiki fafine 'i ha ngaahi tui fakalotu lahi. 'Oku hā 'oku makehe atu pē 'a e fiamālie 'a e hou'eiki fafine Siasí ia ki honau tu'unga fakataki 'i he Siasí. ⁹ 'Ikai ko ia pē, ka 'i hono fakatau ki he ngaahi siasi kehe na'e

savea'í, ko e kāingalotu pē 'o e Siasí, 'a e tangata mo e fefine, 'oku mālohi taha 'a 'enau mo'ui 'aki 'enau tui fakalotú.¹⁰

'Oku 'ikai fakaofu hotau kakai fefine koe'uhí ko 'enau lava 'o faka'ehi'ehi mei he ngaahi faingata'a 'o e mo'ui ní—'ikai 'aupito. 'Oku nau fakaofó ko e founga 'oku nau tali 'aki e ngaahi 'ahi'ahi 'o e mo'ui. Neongo e ngaahi faingata'a mo e ngaahi sivi 'o e mo'ui 'oku hoko 'i he malí pe 'ikai ke malí, 'i he ngaahi fili 'a e fānaú, mo'ui mahamahakí, si'i e ngaahi faingamālié, mo ha ngaahi palopalema kehe lahi, ka 'oku nau kei tu'u mālohi pē mo ta'eue'ia mo tu'u ma'u 'i he tuí. 'Oku tokoni'i ma'u pē 'e hotau hou'eiki fafine 'i he Siasí 'a e vaivaí, hiki hake 'a e ngaahi nima 'oku tautau ki laló, pea fakamālohia 'a e ngaahi tui 'oku vaivaí.¹¹

Na'e pēhē 'e ha palesiteni Fine'ofa na'á ne fakatokanga'i e tokoni makehe ko 'ení, "Oku a'u ki he taimi 'oku tokoni ai e kau fafiné, 'oku nau kei fakakaukau pē 'Pēhē ange mai ne u lava ke fai ha tokoni lahi ange!" Neongo 'oku 'ikai ke nau haohaoa mo nau fekuki mo e ngaahi me'a fakafo'ituituí, ka 'oku hanga 'e he'enau tui ki ha Tamai 'i Hēvani 'ofá mo e pau 'o e feilaulau fakalelei 'a e Fakamo'uí, 'o fakafonu 'enau mo'ui.

Fatongia 'o e Hou'eiki fafiné 'i he Siasí

Lolotonga e ta'u 'e tolu kuo hilí na'e fekumi 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá ki ha fakahinohino, ue'i fakalaumālie, mo ha fakahā lolotonga 'emau feongo-ongoi mo e kau taki 'o e lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi houlotú mo ngāue ki he ongo Tohi Tu'utu'uní 'o e Siasí. 'I he founga ni ne u ongo'i ai 'a e hounga'ia mo'oni 'i he ngaahi tefito'i fatongia kuo fakahisitōlia hono fakahokó pea 'oku lolotonga fakahoko 'e he hou'eiki fafiné 'i he fāmilí pea 'i he Siasí, 'o tatau pē kiate kinautolu kuo malí mo te'eki malí.

'Oku fie ma'u e kāingalotu kotoa 'o e Siasí 'o Sisū Kalaisí "ke ngāue 'i he'ene ngoue vainé ki hono fakamo'ui 'o e ngaahi laumālie 'o e tangatá."¹² "Oku kau 'i he ngāue ko 'eni 'o e fakamo'ui 'a e ngāue fakafaifekau 'a e kāingalotú, pukepuke 'o e kau uluí,

fakamālohia 'o e kau māmālohí, ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilí, . . . ako'i 'o e ongoongolelei,"¹³ pea mo hono tokoni'i 'o e masivá mo e faingata'a'ia. ¹⁴ Ko e tefito'i fatongia 'eni 'o e fakataha alēlea fakauōtí.¹⁵

'Oku fakataumu'a e ongo Tohi Tu'utu'uní ke vahevahe atu 'e he kau pīsope ha ngaahi fatongia lahi ange 'i he'ene ongo'i e ngaahi fie ma'u lolotonga. 'Oku fie ma'u ke 'ilo'i 'e he kāingalotú kuo 'osi fakahinohino 'a e pīsope ke ne vahe atu e ngaahi fatongia. 'Oku fie ma'u ke pou pou mo tokoni e kāingalotú kiate ia 'i he'ene muimui ki he fale'i ko 'ení. 'E lava leva ke toe lahi ange ai e taimi 'o e pīsope mo e to'u tupú, kau tāutaha kei talavou, pea mo hono fāmilí 'o'oná. Te ne vahe atu mo e ngaahi fatongia mahu'inga kehe ki he kau taki lakanga fakataula'eikí, kau palesiteni 'o e ngaahi houlotú mo e kakai tangata mo fafine fakafo'ituituí. 'Oku faka'apa'apa'i lahi e fatongia 'o e hou'eiki fafiné 'i he Siasí.¹⁶ 'I he taimi 'oku uiui'i ai e fa'eé ki ha fatongia 'i he Siasí 'oku fie ma'u ki ai ha taimi lahi, 'oku fa'a 'oange leva ki he tamaí ha fatongia 'oku 'ikai fu'u lahí ke lava 'o potupotutatau e mo'ui 'a e fāmilí.

Ne u 'alu ki ha konifelenisi fakasiteiki 'i Tonga he ngaahi ta'u lahi kuo hilí. 'I he pongipongi Sāpaté, ne fonu e 'otu 'e tolu 'i mu'á he kau tangata he vaha'a 'o e ta'u 26 mo e 35. Ne u fakakaukau au ko ha kuaea 'a e hou'eiki tangatá. Ka 'i he taimi na'e fai ai e pisinisi 'o e konifelenisí, ne tu'u hake 'a e kau tangata kotoa ko 'eni 'e toko 63 'i hono ui honau hingoá pea hikinima'i kinautolu ke fakanofu ki he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí. Na'á ku fakatou fiefa mo 'ohovale.

Hili e konifelenisí, ne u fēhu'i ange kia Palesiteni Mateaki, ko e palesiteni fakasiteikí, pe na'e fakahoko fēfē 'a e mana ko 'ení. Na'á ne talamai hono alea'i hono fakamālohia e māmālohí 'i ha fakataha alēlea fakasiteiki na'e fai. Na'e kole ange e palesiteni Fine'ofa hono Siteikí, ko Leinata Va'enuku, pe 'e fe'unga 'apē ke lea mai. 'I he taimi na'á ne lea aí, na'e fakamo'oni'i 'e he Laumālié ki he palesitení na'e mo'oni e me'a na'á ne lea 'akí. Na'á

ne talaange na'e tokolahi ha kau talavou lelei 'i he ta'u 20 mo e 30 tupú 'i honau siteikí kuo te'eki ai ke nau ngāue fakafaifekau. Na'á ne pēhē na'e 'ilo pē 'e hanau tokolahi 'a e lotu mamahi 'a e kau pīsope mo e kau taki lakanga fakataula'eikí ne nau pou pou'i kinautolu ke o 'o ngāue fakafaifekau pea 'oku nau ongo'i he taimí ni ko ha kau mēmipa ma'ulalo ange kinautolu 'o e Siasí. Na'á ne fakamahino'i kuo laka honau ta'u motu'á he ta'u ngāue fakafaifekau. Na'á ne fakahā 'ene 'ofa mo e hoha'a kiate kinautolú. Na'á ne talaange 'oku kei 'atā kotoa 'a e ngaahi ouau fakamo'ui kiate kinautolu, pea 'oku totonu ke nofo taha 'a e tokangá 'i he fakanofu ki he lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi ouau 'o e temipalé. Na'á ne fakatokanga'i ange, neongo ne te'eki mali e ni'ihí 'o e kau talavou ni, ka ko honau tokolahí kuo nau 'osi mali mo ha kau fafine faka'ofa'ofa—na'e mālohi, māmālohi e ni'ihí, pea 'ikai Siasí e ni'ihí.

Hili ha fealēlea'aki lelei 'i he fakataha alēlea fakasiteikí, na'a nau fakakaukau ai ke tokoni e hou'eiki tangata 'o e lakanga fakataula'eikí mo e hou'eiki fafine 'o e Fine'ofa 'o fakahaofi e kau tangatá ni mo honau ngaahi uai'fi, kae tuku ha taimi lahi ange 'o e kau pīsope ki he kau talavou mo e kau finemui 'i he uōtí. Na'e nofo taha 'a kinautolu na'e kau 'i he fakahaofi ki hono teuteu'i e kau tangatá ni ki he lakanga fakataula'eikí, mali ta'engatá, mo e ngaahi ouau fakamo'ui 'o e temipalé. Lolotonga e ta'u 'e ua hono hokó, na'e ma'u 'enitaumeni'i he temipalé e meimei kotoa 'o e kau tangata 'e toko 63 na'e hikinima'i ki he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí 'i he konifelenisi ne u 'i aí pea sila kiate kinautolu honau ngaahi uai'fi. Ko e fakamatalá ni ko ha fakatātá pē ia 'e taha ki he mahu'inga hotau hou'eiki fafiné 'i he ngāue 'o e fakamo'ui 'i hotau ngaahi uōtí mo e ngaahi siteikí mo e founga 'enau tokoni ke ma'u ha fakahaá, tautautefito 'i he ngaahi fakataha alēlea 'o e Siasí.¹⁷

Fatongia 'o e Hou'eiki fafiné 'i he Fāmilí

'Oku mau fakatokanga'i 'a e ngaahi mālohi lahi 'oku fakafepaki ki he

Kievi, 'Iukuleini

hou'eiki fafiné mo e ngaahi fāmilí. 'Oku ma'u 'i he ngaahi fakatotolo kimuí ni mai 'a e hōloa 'a hono mateaki 'i 'o e nofo malí pea holo mo e tokolahi 'o e kakai lalahi 'oku malí.¹⁸ Ki ha ni'ihí, 'oku hoko e malí mo e fāmilí ko "fili pē ke fai kae 'ikai ko e tefito 'i mo'oni 'oku hoko ko e uho 'o 'etau nofo fakasosai-etí."¹⁹ 'Oku fehangahangai e hou'eiki fafiné mo ha ngaahi me'a lahi ke nau fili mei ai pea 'oku fie ma'u ai ke nau fa'a lotu 'i hono fakakaukau 'i e ngaahi fili 'oku nau faí mo 'ene uesia e fāmilí.

'I he'eku 'i Nu'u Sila, 'i he ta'u kuo 'osí, ne u lau 'i ha nusipepa 'i 'Aokalani kau ki ha kakai fefine na'e 'ikai 'o hotau Siasí, na'e fefa'uhi mo e ngaahi me'á ni. Na'e pehē 'e ha fa'ē 'e taha na'á ne fakatokanga 'i ko 'ene fili ke 'alu 'o ngāue pe nofo 'i 'apí na'e 'uhinga ia ke ma'u ha kāpeti fo'ou mo ha kā 'e taha 'a ia na'e 'ikai ke ne fie ma'u. Kae ongo'i 'e ha fefine ia 'e taha "ko e fili lahi taha 'o ha fā-milí mo'ui fiefiá na'e 'ikai ko e ngāue totongí—ka ko e televisoné." Na'á ne pehē 'oku lahi ange e taimi sio TV e ngaahi fāmilí ia 'i he taimi 'oku nau feohi fakataha aí.²⁰

Ko ha ngaahi fili fakaeloto mo fakatāutaha 'eni, ka 'oku 'i ai ha tefito 'i mo'oni 'e ua 'oku totonu ke tau manatu 'i ma'u pē. 'Uluakí, 'oku

'ikai totonu ke teitei 'i ai ha taimi 'e ongo'i ai 'e ha fefine 'oku fie ma'u ke ne kole fakamolemole pe ongo'i 'oku 'ikai mahu'inga 'ene ngāue 'oku faí koe'uhí ko 'ene tefito 'i ngāue ko hono 'ohake mo tokanga 'i e fānaú. 'Oku 'ikai mo ha me'a 'e toe mahu'inga ange ai 'i he palani 'a 'etau Tamai Hēvaní. Uá, 'oku totonu ke tau tokanga kotoa pē ke 'oua na'a tau fakamaau pe pehē tokua 'oku 'ikai loto to'a e kakai fefiné 'i he'enua fili ke ngāue mavahe mei 'apí. 'Oku tātātaha ke mahino pe ke tau 'ilo'i kakato e ngaahi tūkunga 'oku 'i ai e kakaí. 'Oku totonu ke fa'a lotu fakataha mo feongoongoi e husepānití mo e uaifí pea mahino 'okú na ha'isia ki he 'Otuá 'i he'ena ngaahi filí.

'Oku mau ongo'i mo'oni 'a e lotu hounga'ia 'iate kimoutolu hou'eiki fafine 'oku nofo toko taha 'i ha fa'ahinga 'uhinga pē. Kuo 'osi fakamahino 'i mai 'e he kau palōfitá "[l'oku lahi 'a e ngaahi nima 'oku fakatatali atu ke tokoni 'i koé. 'Oku 'ikai ngalo koe 'i he 'Eikí. Pe ko Hono Siasí."²¹ 'Oku ou 'amanaki pē 'e taki 'a e Kāingalotú 'i hono fa'u 'o ha 'ātakai 'i he ngāue-'angá 'e faingofua mo fe'unga ange ki he hou'eiki fafiné mo tangatá 'i honau ngaahi fatongia fakaemātu'á.

'A kimoutolu kau fafine lototo'a mo

faivelenga te'eki malí, kātaki ka mou 'ilo'i 'oku mau 'ofa mo hounga'ia 'iate kimoutolu mo fakapapau 'i atu he 'ikai ta'ofi meiate kimoutolu ha tāpuaki 'oku ta'engatá.

Na'e tohi 'e he fefine paionia 'iloa ko 'Emelí H. Utimanisaá e fakalea 'o e himi ko e "Kau fefine 'o Siaoné." Na'e tonu 'a 'ene pehē "[ko e ngafa 'o e kau 'āngeló 'oku foaki ki he hou'eiki fafiné]."²² Na'e fakamatala 'i 'eni 'o pehē "'oku 'ikai mo ha me'a si'i ange ka ke fai e fekau fakahangatonu 'a 'etau Tamai 'i Hēvaní 'i he taimi pē ko iá, pea 'ko ha me'āfoaki 'eni . . . 'oku ma'u . . . 'e he kau fafiné."²³

'E hou'eiki fafine, 'oku mau 'ofa atu mo tangane'ia 'iate kimoutolu. 'Oku hounga kiate kimautolu ho'omou ngāue 'i he pule'anga 'o e 'Eikí. 'Oku 'ikai hamou tatau! 'Oku ou fakahā ha hounga'ia makehe ki he hou'eiki fafine 'i he'eku mo'uí. 'Oku ou fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e Fakaleléi, 'a e faka-'Otua 'o e Fakamo'uí, mo hono toe Fakafoki mai 'o Hono Siasí, 'i he huafa 'o Sisú Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Wallace Stegner, *The Gathering of Zion: The Story of the Mormon Trail* (1971), 13.
2. Robert D. Putnam and David E. Campbell, *American Grace: How Religion Divides and Unites Us* (2010), 233.

3. Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 1.3.1; vakai foki, Mōsese 5:1, 4, 12, 27.
4. 'I he Andrew D. Olsen, *The Price We Paid: The Extraordinary Story of the Willie and Martin Handcart Pioneers* (2006), 445.
5. Vakai, "Leaves from the Life of Elizabeth Horrocks Jackson Kingsford," Utah State Historical Society, Manuscript A 719; in "Remembering the Rescue," *Ensign*, Aug. 1997, 47.
6. Fakatahataha'i pea fakanounou'i mei ha 'i-meili 'a Monikā Setiuiiki, ko e palesiteni 'o e Kau Finemui 'o e Siteiki Lakuna Naisolo Kalefōniá, pea mo ha lea ne fai 'e Lesilí Mōteniseni, ko e palesiteni 'o e Kau Finemui 'o e Siteiki Misiona Vieho Kalefōniá.
7. 'I ha fakamatata 'oku ui ko e "Why Do We Let Them Dress Like That?" (*Wall Street Journal*, Mar. 19–20, 2011, C3), ko hano taukave'i 'e ha fa'ē Siu fa'a fakakaukau 'a e tu'unga 'ulungāanga teuteu tāu mo e teunga tāu peá ne faka'apa'apa'i 'a e tā sipnga 'a e kakai fefine Māmongá.
8. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
9. Vakai, Putnam and Campbell, *American Grace*, 244–45.
10. Vakai, Putnam and Campbell, *American Grace*, 504.
11. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 81:5; vakai foki Mōsaia 4:26.
12. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 138:56.
13. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), peesi 26.
14. Vakai, *Tohi Tu'utu'uni fika 2*, 6.1.
15. Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, 4.5.
16. Vakai, Emily Matchar, "Why I Can't Stop Reading Mormon Housewife Blogs," *salon.com/life/feature/2011/01/15/feminist_obsessed_with_mormon_blogs*. 'Oku pehē 'e he fefine ko 'eni 'okú ne toka'i mo ne sai'ia 'aupito ke lau e ngaahi fakamatata 'a e kau fafine Māmongá.
17. Mei ha talanoa mo e palesiteni fakasiteiki 'o e Siteiki Nuku'alofa Tonga Ha'akamé, Lehonitai Mateaki ('a ia ne hoko foki ko ha palesiteni e Misiona Pāpua Niu Kini Pooti Molasipei) pea mo e palesiteni Fine'ofa fakasiteiki, Leinata Va'enuku.
18. Vakai, D'Vera Cohn and Richard Fry, "Women, Men, and the New Economics of Marriage," Pew Research Center, Social and Demographic Trends, *pewsocialtrends.org*. Kuo 'ilonga foki 'a e holo 'i he ngaahi fonua lahi 'a e tokolahi 'o e fānau 'oku fā'ele'i. Na'e ui 'eni ko e Demographic Winter.
19. "A Troubling Marriage Trend," *Deseret News*, Nov. 22, 2010, A14, quoting a report on *msnbc.com*.
20. Vakai, Simon Collins, "Put Family before Money-making Is Message from Festival," *New Zealand Herald*, Feb. 1, 2010, A2.
21. Gordon B. Hinckley, "Ko e Hou'eiki fafine 'o e Siasí," *Tūhulu*, Sānuai 1997, 82; vakai foki, Spencer W. Kimball, "Our Sisters in the Church," *Ensign*, Nov. 1979, 48–49.
22. "Kau Fefine 'o Saioné," *Ngaahi Himi*, fika 201.
23. Karen Lynn Davidson, *Our Latter-Day Hymns: The Stories and the Messages*, rev. ed. (2009), 338–39.

Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni 'Uluaki

Ngaahi Faingamālie ke Fai Lelei

'Oku fie ma'u ma'u pē 'i he founga 'a e 'Eiki ha kakai kuo nau 'ofa 'o fakatapui 'enau mo'uí mo e me'a 'oku nau ma'ú ki he 'Otuá mo 'Ene ngāuē, ke tokoni 'i 'aki kinautolu 'oku 'i ai 'enau ngaahi fie ma'u fakatu'asinó.

Ekāinga, ko e taumu'a 'eku pōpōaki ke fakalāngilangi'i mo fakamanatu e me'a kuo fai pea 'oku lolotonga fai 'e he 'Eiki ke tokoni'i 'Ene fānau 'oku masiva mo faingata'a'ia 'i he funga māmani. 'Okú Ne 'ofa He'ene fānau faingata'a'ia mo kinautolu 'oku fie tokoní. Pea kuó Ne fa'ufa'u ha ngaahi founga ke faitā-puekina ai 'a kinautolu 'oku fie ma'u tokoní mo kinautolu 'e foaki iá.

'Oku fanongo mai 'etau Tamai Hēvaní ki he ngaahi lotu 'Ene fānau he māmani 'o kole me'akaí, vala ke tuí, pea mo e ngeia te nau ma'u 'i ha'anau lava ke tokonaki pē ma'anatolú. Kuo a'u hake kiate Ia e ngaahi tautapa ko iá talu mei he taimi na'á Ne tuku ai 'a e tangatá mo e fefinē 'i he māmani.

'Oku mou 'ilo'i e ngaahi fie ma'u ko iá 'i he feitu'u 'oku mou nofo ai pea mei māmani kotoa. 'Oku fa'a ongo ki ho lotó 'a e manava'ofa. 'I ho'o fe'iloaki mo ha taha 'oku fainga ke ma'u ha'ane ngāuē, 'oku 'i ho lotó 'a e holi ke tokoni. 'Okú ke ongo'i ia 'i he taimi okú ke 'alu ai ki he 'api 'o ha uitou 'o 'ilo 'oku 'ikai ha'ane me'akaí.

'Okú ke ongo'i ia 'i ho'o mamata 'i he ngaahi tā 'o ha fānau 'oku tangutu pē 'o tangi 'i honau 'api kuo faka'auha 'e ha mofuike pe vela.

Koe'uhí 'oku fanongo 'a e 'Eiki ki he'enau tangi mo ongo'i 'a ho'o manava'ofa lahi kiate kinautolú, kuó Ne tuku mai ai ha ngaahi founga ki He'ene kau ākongá ke nau tokoni talu mei he kamata'angá. Kuó Ne fakaafe'i 'Ene fānau ke fakatapui honau taimi, 'enau koloá, mo 'enau mo'uí ke kau fakataha mo Ia 'i hono tokoni'i 'o e ni'ihi kehé.

Na'e 'i ai e kuonga na'e ui ai 'Ene founga tokoní ko e mo'uí 'aki e fonó 'o e fakatapuí. Na'e ui 'Ene founga he kuonga 'e taha ko e kautaha uouanga-tahá. 'Oku ui ia 'i hotau kuongá ni ko e polokalama uelofea 'a e Siasí.

'Oku liliu e hingoá mo e fakaikiiki 'o e ngāuē ke fe'unga mo e ngaahi fie ma'u mo e tu'unga 'oku 'i ai e kakai. Ka 'oku fie ma'u ma'u pē 'i he founga 'a e 'Eiki ha kakai kuo nau 'ofa 'o fakatapui 'enau mo'uí mo e me'a 'oku nau ma'ú ki he 'Otuá mo 'Ene ngāuē, ke tokoni'i 'aki kinautolu 'oku 'i ai